

Restaurování kaple Panny Marie Lurdské v konkatedrále Nanebevzetí Panny Marie v Opavě

Dalibor Halátek

Hlavní opavský farní chrám byl vystavěn v průběhu 14. století na místě staršího chrámu neznámé podoby.¹ Po jeho obvodu byla přistavována celá řada kaplí v různých časových obdobích. Na jižní straně trojlodí kostela vznikla kaple jako jedna z prvních. Podle písemných pramenů k tomu mělo dojít již před rokem 1373. Kaple byla postavena na délku dvou opěráků a na východní straně ústila do prostoru nové kaple přimykající se k presbytáři. K její západní stěně je dnes přistavěna barokní předsíň s prostým plackovým zaklenutím. Právě klenba jižní kaple je pozoruhodná. Stavebníci druhé poloviny 14. století se rozhodli pro užití do té doby velmi neobvyklé obkročné klenby. Celý prostor měl tedy původně čtyři pole obkročné klenby tvořené žebry z tufitu, klínovitého, jednou vyžlabeného profilu s jednoduchými talířovými svorníky ve vrcholových styčích žeber. Nyní je prostor rozdělen v místě opěráku kostela zdí. Kaple se tak oddělila od současné (nové) sakristie. Kdy k rozdělení prostoru došlo, nevíme. Zmíněné umístění farní knihovny do kaple v roce 1452 není podloženo. Žádný doklad o této funkci prostoru není.

Patrocinium kaple samotné se postupně měnilo. V průběhu 19. století do ní byla umístěna socha Panny Marie a byla provedena patřičná změna zasvěcení, s níž souvisí i tehdy realizovaná dekorativní výmalba kaple. V interiéru na východní stěně byla na konci 18. století (nejspíše v průběhu barokizace celého interiéru) instalována jednoduchá zděná menza se štukovým profilem na čele, doposud zachovaným pod mramorovým obložení z počátku 20. století.² Sondáž restaurátorského zásahu na klenbě zachytila zlomek starší dekorativní výmalby (možná část rolverku v černo-bílé barevnosti) dochované snad ve větších fragmentech. Známé byly z archivních fotografií drobné, nevýrazné dekorativní výmalby kaple z průběhu 20. století.³

V letech 2019 a 2020 se v kostele uskutečnila generální obnova, kdy byla při ometení uvolněných líček nalezena v jižní kapli vrstva s poměrně dobře dochovanou dekorativní výmalbou interiéru. Rozsah maleb v kapli byl operativně ověřen restaurátorem Filipem Menzelem.⁴ Odkryté sondy byly fixovány a celek byl po poradě s restaurátorem přetřen bílou vrstvou, tufitová žebra restaurována a ošetřena dle nalezených fragmentů restaurátorem Janem Jandou, jenž prováděl zásahy na většině kamenných prvků konkatedrály.

Dnešní kaple Panny Marie Lurdské je přístupná z předsíně pravoúhlým otvorem v západní stěně. Její půdorys je obdélný a z jihu ji prosvětluje dvojice hrotitých oken s hlubokými špaletami. Strop je zaklenut dvojicí polí obkročné žebrové klenby. Na východní stěně je umístěn jednoduchý oltář s menzou a štukovým dekorem sestávajícím z konvexně vyduťtých profilované římsy z umělého mramoru a dřeva, z níž spadá po stranách štukový závěs s festonovým závěsem, lemujícím obdélné pole uprostřed celku. Pod tímto polem se nachází pásková mašle s dvojicí festonů. Po stranách jsou umístěny dvě klečící postavy dřevěných andělů na volutách z umělého kamene. Na zemi se nacházejí mramorové čtvercové dlaždice v šachovnicovém vzoru (černá a světle šedá) z počátku 20. století.

Restaurátorský zásah Filipa Menzela⁵ spočíval v celoplošném odkryvu olejem realizované dekorativní výmalby, datované nalezeným vročením do roku 1888.⁶ Malba byla odkryta v celém rozsahu dochování a díky zvolené technice je dnes prezentována takřka bez retuší v odhaleném stavu.

Obr. 1. Konkatedrála Nanebevzetí Panny Marie v Opavě, kaple Panny Marie Lurdské, severovýchodní část kaple po restaurování, foto: Dalibor Halátek, 2023

Obr. 2. Konkatedrála Nanebevzetí Panny Marie v Opavě, kaple Panny Marie Lurdské, detail klenby, foto: Dalibor Halátek, 2023

Plochy kleneb jsou pokryty sytě modrým podkladem s bronzovými osmicípými hvězdami. Jednotlivé výseče kleneb jsou po obvodu lemovány béžovými pruhy s červenými a černými linkami a čtvercovými políčky na bronzovém pozadí s čtveřicí lístků kolem červeného pole. Na klenebních náběžích jsou na bronzovém pozadí vymalovány zelené úponky s listy se stylizovanými růžemi. Béžové stěny člení pravidelné geometrické kvádrování provedené hnědou linkou, po dvou pásech vždy přerušené, celkem ve čtyřech horizontálních pásech linií se šablonovým motivem zmijovce mezi čtveřicemi červených linek. Na severní stěně je uprostřed umístěna rozeta s monogramem MS provedená bronzem. Takřka celá východní stěna je tvořená iluzivním modrým závěsem s kobercovým vzorem, který přechází ze štukových závěsů oltáře.⁷ Dekor je tvořen kvadriloby se stříbrnou lilií na béžovém pozadí děleném liniemi s rohovými křížky. Okenní špalety zdobí stylizované lilie se středními poli, kde jsou v kvadrilobech

umístěny iniciály Maria a IHS. Tmavě šedý vysoký sokl je oddělený od kvádrování linií bordurou se stylizovanými růžemi a úponky. Sokl je tvořen tmavě šedou plochou s červenými linkami vzniklým kvádrováním se stylizovanou lilií vytvářející vertikální linky kvádrování.

Díky provedenému odkryvu a restaurování máme v interiéru opavské konkatedrály jednu z prostor ve slohové úpravě, v níž byly jistě realizovány úpravy i v dalších částech interiéru, s největší pravděpodobností na stěnách presbytáře i v dalších kaplích. Dlouhodobé problémy s vlhkostí a mnoho pokusů o její eliminaci způsobilo několikrát oklepaní omítek ve většině spodních partií omítek, popř. jejich povrchové seškrábání. V ostatních interiérech tak nebyla nalezena souvislejší vrstva s dekorativní výmalbou. Snad jen s výjimkou staré sakristie, kde nebyly omítky doposud zkoumány a jsou ponechány v intaktním dochování všech souvrství bez zásahu. Generální rekonstrukce, trvající několik let a vrcholící v letech 2022 a 2023 restaurováním kaplí Panny Marie a sv. Jana Nepomuckého a většiny interiérového mobiliáře, umožnila poznání většiny stavebních detailů konkatedrály jako celku, umožnila rehabilitovat dekorace a výzdobu většiny prostor, nicméně na dokonalé historické zpracování ještě stále čeká.

- 1 K samotným dějinám chrámu, z nichž vychází i další historické informace viz ŠOPÁK, Pavel – SCHENKOVÁ, Marie – PRIX, Dalibor – ONDRUŠKOVÁ, Markéta, *Opava. Konkatedrála Nanebevzetí Panny Marie*, Velehrad 2000; HALÁTEK, Dalibor, *Konkatedrála Nanebevzetí Panny Marie v Opavě*, Opava 2021.
- 2 K návrhu dekorativního obložení a celkovému řešení oltáře se dochoval kresebný návrh, 580 × 370 mm, nedatováno, značeno: *Eutwurf der Altares in der Marien Kapelle in das Propsteikirch*, Slezské zemské muzeum, uměleckohistorické pracoviště, inv. č. U 4573G.
- 3 GRŮŽA, Antonín – KOUŘILOVÁ, Danuška, *Konkatedrála Nanebevzetí Panny Marie v Opavě, Standardní nedestruktivní stavebněhistorický průzkum*, 2002, uloženo v archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě, obrazové přílohy č. 210, 211.
- 4 Byl na stavbě přítomen z důvodu restaurátorských průzkumů v presbytáři, trojlodí a na exteriérových partiích omítek kaplí (jednotlivé restaurátorské zprávy uloženy v archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě).
- 5 MENZEL, Filip, *Vnitřní plášť kaple Panny Marie Lurdské v Konkatedrále Nanebevzetí Panny Marie v Opavě, Dokumentace restaurování*, 2022/23, uloženo v archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě.
- 6 Datace se zachovala v supraportě nad vstupním otvorem do kaple, kde byl jediný větší defekt v celé ploše výmalby, a v jediném dochovaném místě v levém spodním rohu. Nebylo tak možné ověřit jakoukoliv další souvislost nebo informaci, dochována byla pouze latinská datace MDCCCLXXXVIII.
- 7 Oltář restauroval ve spolupráci s Filipem Menzelem Jakub Gajda. GAJDA, Jakub, *Oltář Panny Marie Lurdské v interiéru konkatedrály Nanebevzetí Panny Marie v Opavě*, 2023, uloženo v archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě.

Gotické omítky a malby v kostele sv. Jana Křtitele v Opavě

Dalibor Halátek

V rámci statického zajištění kleneb a zdiva kostela musel být realizován předběžný restaurátorský průzkum dochovaných souvrství omítek tak, aby nemohlo při chystaných pracích dojít k nevratným ztrátám. V západní předsíni kostela tak při průzkumu restaurátor Filip Menzel našel souvrství se středověkými omítkami a geometrickými malbami na východní zdi. Trojúhelníkový dekor vytažený tlustou černou linkou na světle šedém pozadí s červenými plochami uvnitř byl porušen někdy v minulosti očištěním portálu na čistý kámen, nicméně stále zůstala podstatná část lemu kolem portálu zachována. V pásové sondě na pravé straně pak byla zaznamenána i malba cihlové architektury s cimbuřím. Na ostatních stěnách předsíně, přistavěné k trojlodí kostela ze západní strany někdy po roce 1400, jsou starší omítky také zachovány, v provedených sondách ale nebyly další malby zaznamenány.